

ПРАВО И ПОЛИТИКА

УДК 322:340.152

Српска политичка мисао

број 4/2014.

Прегледни
рад

год. 21. vol. 46.

стр. 181-198.

Емилија Д. Станковић

Правни факултет, Крагујевац

Срђан С. Владетић

Правни факултет, Крагујевац

АВГУСТОВА ВЕРСКА ПОЛИТИКА

Сажетак

За време владавине Октавијана Августа Рим је претрпео највећу промену у својој историји – после 500 година, републику ја заменио принципат (прикривена монархија). Ова промена и свеобухватне реформе које су је пратиле створиле су од Рима највећу античку империју. Али, оне нису могле бити спроведене без истовременог процеса верског препорода. Као што је, кроз поштовање политичке традиције и институција републике, постепено увео монархију, Август је на сличан начин извршио и верску реформу – поштујући веру прадедова и њихових обичаја, увео је царску веру. Користећи историјско – правни метод, у раду ће бити указано на то како је овај владар обновио стару римску религију и у њу увео нови елемент – царски култ чије ће се последице осећати вековима касније.

Кључне речи: стари Рим, Август, стара римска религија, царски култ

Након победе код Акцијума (31. године п.н.е.) Октавијан окончава дугогодишње римске грађанске ратове и практично постаје једини владар Рима. Требало је поново успоставити мир и закон у држави. Смрт његовог поочима, Цезара (44. год. п.н.е.), била му је опомена да су конзервативни елементи и републиканска традиција још увек толико јаки да неће моћи одједном раскинути са републиком и од Рима створити наследну монархију. Зато је будући облик владавине представљао компромис старог и новог, традиционалних тежњи и жеље за ефикасношћу. Остављени су органи из периода републике – сенат, скупштине и магистратуре, које временом губе значај. Али, суштина владавине била је монархијска. На челу државе налази се владар са све већим чиновничким апаратом. Ређају се Октавијанове титуле и овлашћења као показатељи његовог ауторитета и власти: добија титулу *imperator*, трибунска овлашћења (*potestas tribunica*, као правни основ цивилне власти), титулу *princeps senatus* (првак сената), титулу *Augustus* (узвишени, божански), *imperium proconsulare* (између осталог, давао му је најзначајније овлашћење, да командује војском у Риму и провинцијама) и почасну титулу *pater patriae* (отац домовине)¹⁾.

Кроз цео ток његове владавине тешко је пронаћи област друштвеног живота у којој он није покушао да интервенише, а последице реформи које је спровео биле су очигледне. Унутар граница царства „ућуткан је бес оружја, враћена снага законима, углед судовима, достојанство сенату, а власт магистрата сведена на старинску меру”²⁾, држава у територијалном смислу достиже врхунац, град Рим добија величанствен изглед, развија се трговина и индустрија, враћа поверење у новац, граде се луке и путеви ослобођени од разбојника³⁾. Подстакнут поштовањем према вредностима предака покушао је, као ретко који владар, да интервенише и у области морала, доносећи законе⁴⁾ који су, без много успеха, били усмерени

1) *Дела Божанског Августа*, превод и коментар: Снежана Ферјанчић, Београд, 2000, 5, 6, 10, 21, 34 и 35; Peterkul, *Rimska povijest* (prevod Miklić, J.), Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2006, II, 89; Svetonije, *Dvanaest rimskih careva* (prijevod Stjepan Hosu), Naprijed, Zagreb, 1978, Avgust, 27, 28, 58; *Dio's Roman History* (with an English translation by Cary, E.), W. Heinemann LTD – Harvard University Press, London – Cambridge, Massachusetts, 1955, LI-II, 1, 16, 19, 32; *The Geography of Strabo* (with an English translation by Jonce, H. L.), Harvard University Press - W. Heinemann, Cambridge, Massachusetts – London, 1967, XVII, 840.

2) Петеркул, II, 89.

3) Светоније, *Август*, 28; *Дела Божанског Августа*, 25.

4) *Lex Iulia de adulteris* и *lex Iulia et Papia Poppaea*.

на повећање наталитета, као и очување породичног морала и брака.

Август је био убеђен да, не само морална обнова, већ и његова комплетна политичка платформа праћена реформама у свим другим областима живота, не може добити подршку народа и успети без паралелног процеса верског препорода.

1. ЦИЉЕВИ ВЕРСКЕ РЕФОРМЕ

Без обзира на популарност у народу и подршку сената, Августу је био познат осећај жаљења за републиком и њеним вредностима, који је нарочито био изражен код виших класа. Схватио је да, ако он умре, принципат вероватно неће опстати⁵⁾. Такође, био је свестан да темељи римске државе почивају на римској републиканској врлини која је, поред осталог, и производ поштовања старих римских богова.

Према томе, први задатак састојао се у враћању старој римској религији, као главној спони са прошлошћу и темељом грађанског достојанства. Империја није смела бити схваћена као вештачка новина, већ као природни наставак републиканске традиције са свим санкцијама старе вере⁶⁾. Дакле, прадедовска вера била је главно оружје у очувању принципата.

Поред тога, пошто је Рим, на основу Августове политичке платформе, само формално био република, а фактички монархија која је обухватала скоро 5.000.000 км² са мноштвом раса, националности и вера, требало је пронаћи једну нову, општу веру која ће се поштовати у целом царству. Био је то култ цара који се састојао у обожавању живог цара и апотеози мртвих царева⁷⁾, као израз оданости римској држави.

Пре него што буде приказано како је текла обнова старе римске религије, требало би видети у каквом стању је она била на почетку Августове политичке каријере

---

5) Bury, A., *History of the Roman Empire from its Foundation to the death of Marcus Aurelius (28 B.C.-180 A.D.)*, American Book Company, New York-Cincinnati-Chicago, 1900, стр. 60.

6) Бакен, Ц., *Император Август*, Минерва, Суботица-Београд, 1969, стр. 262.

7) Ђанели, Ђ., *Свештеници, вера и обреди, Антички Рим – панорама једне цивилизације* (превод Брунети, Е., Брунети, М., Савић, М.), Вук Караџић-Просвета-Младинска књига, Београд-Љубљана, 1967, стр. 190.

2. ПРОПАДАЊЕ СТАРЕ РИМСКЕ РЕЛИГИЈЕ

Основно обележје ране римске религије био је анимизам – веровање да све, па чак и неживе ствари имају душу. Римски анимизам карактерише апстрактност и безличност. Њихови богови су персонификација силе од чије добре воље зависи опстанак римске породице, и која управља свим људским поступцима⁸⁾. Далеко позната прагматичност Римљана читава се и у њиховом односу према боговима. То је однос врло сличан уговору где постоји корелативност права и обавеза странака које га закључују – поштујући строго прописану форму религијског обреда, Римљанин очекује божју заштиту и остварење свог, овоземаљског циља.

Епицентар старе религије представљала је римска породица. У средишту породичног култа налази се огњиште које штити богиња Веста. О римској кући старали су се Јанус и Пенати, а о њимама Лари. Свака породица обожавала је свог породичног заштитника, оснивача породице (*Lar familiaris*). Такође, сваки члан породице имао је свог Генија (*Genius*). Гениј га чува и прати од рођења до смрти, и одређује његов карактер и судбину. Временом су војне јединице, градови и држава имале свог заједничког Генија, а од Августа поштује се и Гениј цара. Уз ове, свака породица имала је још много других божанстава којима су се укућани молили и приносили жртве из жеље за добром жетвом и здрављем, убеђени да ће одобровољити богове једино уз поштовање тачно одређеног ритуала који је био својствен за сваку породицу и на који нико није могао да утиче⁹⁾. Била је то вера простих и богобојажљивих земљорадника неисквареног духа, којима је дом био светиња, а живот и карактер једноставан и скрупулозан.

Временом, држава је узела учешћа у религијским питањима. Установљен је јавни култ на основу старог породичног култа, створени су *di indigetes* - државни богови (Јупитер, Марс, Квирин, Веста, Лари итд.), затим је Нума Помпилије уредио и свештеничке положаје на челу са врховним првосвештеником (*pontifex maximus*) и први календар римског религијског ритуала. Поред тога, по предању, Нума Помпилије наложио је свештенику Нуми Марсију да систематизује односно, „да забележи и одреди сва религијска правила – са којим жртвама, у које дане и у којим храмовима ће би-

8) Дјурант, В., *Историја цивилизације, Цезар и Христ* (превод Величков, Љ.), Београд, 1996, стр. 75; Димезил, Ж., *Древна римска религија* (превод Новаковић, Ј.), Будућност. Сремски Карловци – Нови Сад, 1997, стр. 40.

9) Varro, *On the Latin Language - De lingua latina* (with an English translation by Kent, R. G.), Vol. I, Harvard University Press, London, 1938, VII, 88.

ти одржаване верске свечаности и одакле ће за њих тражити средства”¹⁰⁾.

С друге стране, сваки делић јавног живота био је прожет религијом. Пошто у стара времена још није била установљена разлика између божанског (*ius divinum*) и људског права (*ius humanum*), онда су и тумачење права (*interpretatio*) и процесне формуле (тужбе) били у рукама свештеника¹¹⁾. Тако је строги формализам сакралних формула пренет и на тужбе, те се, према сведочанству Гаја, могла изгубити парница због једне погрешно изговорене речи¹²⁾. Календар је садржао дане када није повољно вршити правосуђе (*dies nec fasti*) и дане када то јесте (*dies fasti*)¹³⁾, а и скупштине су се одржавале само у дане када је то било повољно (*dies comitiales*).¹⁴⁾ Ниједан рат није почињао без изговарања строго прописаних речи и поступака религијског карактера¹⁵⁾, стварајући код ратника осећај да су богови на њиховој страни и развијајући чувени римски патриотизам.

Римска вера, лишена било каквих виших духовних циљева, етичких правила и контролисана од стране државе, је у суштини била једна церемонија састављена од строго прописаних поступака и дужности, а свештеници су представљали државне службенике који су на верске функције долазили кооптацијом или избором од стране народа на одређено време. Може се рећи да је римска религија била део државне управе. Као таква, римска вера је представљала административно-политичку, државну веру¹⁶⁾. Однос римске државе и религије можда најбоље описује Полибије који каже да се највећа предност римске државе налази у римским представама о боговима на које је држава утицала у правцу стварања кохезије народа и власти¹⁷⁾. Уосталом, да је вера превагнула над државом Римљани вероватно не би ни усвајали богове својих суседа и освојених народа и испољили висок степен верске толеранције. Свака-

---

10) *The History of Rome by Titus Livius* (Translated from the Original, with notes and illustrations by Baker, G. A. M.), Vol. I-VI, Bradford, S. F., Philadelphia, 1823, I, 20; Види и Тацит, *Анали* (превод Црепајац, Љ.), БМГ, Београд, 2000, III, 26.

11) Watson, A., *The Digest of Justinian*, Vol. I, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1998, D. I, 2, 2, 6.

12) Гај, *Институције* (превод Станојевић, О.), Завод за уџбенике, Београд, 2000, IV, 11.

13) Ливије, I, 19

14) Варон, VI, 29..

15) Ливије, I, 32.

16) Ђанели, Ђ., *нав. дело*, стр. 176.

17) Полибије, *Историје* (превод Рицл, М.), I и II, Матица српска, Нови Сад, 1988, VI, 56.

ко, то је и последица прагматичног, утилитарног односа према боговима – боље да су уз Рим, него против њега. Али, оваква верска политика кулминирала је пред крај периода републике, када долази до занемаривања и пропадања домаће, римске религије.

Још за време владавине Тарквинија Охолог (VI век п.н.е.) појављују се тзв. Сибилинске књиге (*Libri Sybillini*) односно, књиге грчких пророчанстава посвећених богу Аполону које је саставила пророчица Сибила из Куме¹⁸). Као чуваре и тумаче ових књига Тарквиније је основао посебну колегију чији је број крајем републике нарастао на 15 (*quindecimviri sacris faciundis* – колегија петнаесторице)¹⁹) која је, између осталог, консултовала књиге и по питањима увођења страних култова²⁰).

Већ на крају периода краљева, када се Рим проширио и отворио за прилив разноразног становништва, у њега је почео да продире велики број култова из осталих делова Италије, затим Грчке и Истока. Римска религија није била способна да се прилагоди промењеним друштвеним околностима и понуди нешто више од пуког обредног формализма. Кад год би Рим задесила нека невоља, Римљани су посезали за туђим божанствима. Када је куга опустошила Рим и околину (293. године п.н.е.) пронађено је у Сибилинским књигама да би Ескулап – *Aesculapius* (бог здравља и медицине) требало да пређе из Епидаура (Грчка) у Рим²¹). Пред крај другог пунског рата, у Рим улазе и неки оргијастички култови који још више руинирају стару римску религију. Ратна дешавања (пунски ратови) натерала су децемвире да протумаче Сибилинске књиге, где су нашли да ће непријатељ напустити Италију тек ако из Фригије у Рим буде донета богиња Кибела (*Kybele*, зову је још и *Magna Mater* – Велика Мајка, богова, људи и свог живог света). Око 204. год. п.н.е. ова богиња добила је свој храм на Палатину, а о светковини у част Кибеле старали су се кастрирани свештеници (евнуси) који су током свечаности бесомучно јурили и у егзалтираном бесу рањавали и сакатили сами себе²²). Око 200 год. п.н.е. продро је из Грчке и култ бога Бакхуса - *Vacchus* (познат још и као Дионис,

18) Dionysius of Halicarnassus, *Roman Antiquities* (Translated by Earnest Cary), Vol. II, Books 3-4, Harvard University Press, 1939, IV, 62; Ливије, X, 8.

19) Дионисије Халикарнашки, IV, 62; Ливије, VI, 42; X, 8; X, 31; Cicero, *The Letters to his Friends – Epistulae ad Familiares* (with an English translation by Williams, G.), vol. II, Cambridge University Press, London, 1952, VIII, 4. Када је основана, колегија је бројала два члана. Године 367. п.н.е. број се попео на десет, а пред крај републике на 15.

20) Ливије, III, 10; IV, 25; V, 13; VII, 27; XXII, 9.

21) Ливије, X, 47.

22) Димезил, *нав. дело*, стр. 374.

Либер - бог виноградарства, вина и весеља). Њему у част одржаване су приватне свечаности под називом Баханалије (*Bacchanalia*), које је сенат забранио 186. год. п.н.е. (*Senatus auctoritas de Bacchanalibus*)²³⁾ због масовних оргија и многих злочина. Затим, у Сулино доба из Египта стиже култ Изиде²⁴⁾ (заштитнице морепловства).

Занемаривање старе религије нарочито је изражено пред крај републике, у страхотама грађанских ратова, када се народ, у очају, још више окреће „спасењу” које нуде богови Грчке и Истока. Долази до пропадања храмова, старог свештенства, и свеопштег пада морала. Ливије пише да људи више не верују у знаке послате од богова, а Проперције каже „да се научина ухватила на храмове, а занемарени богови устукнули пред злом”²⁵⁾. У овом периоду многи учени људи, као што је Варон, нису знали улогу многих старих римских божанстава, нити значење њихових култова, као ни улогу појединих фестивала. Готово је престало са радом старо свештенство, као што су Арвалска браћа (*fratres Arvales*), колегија Тицијевих дружбеника (*sodales Titii*), фецијали (*Fetiales*) и фламини (*Flamines*)²⁶⁾. У функцији су остали једино понтифици (*pontifices*), колегија петнаесторице и аугури (*augures*)²⁷⁾ чије су дужности повезане са јавном управом односно, реч је политичком свештенству²⁸⁾. Вера старих земљорадника почела је да ишчезава, а са њом и чистота домаћег живота и стари римски идеали.

---

23) Ливије, XXXIX, 8, 13,14.

24) Херодот, *Историја* (превод Арсенић, М.), Матица српска, Нови Сад, 1959, II, 42, 144-146.

25) Ливије, XLIII, 13; Propertius (with an English translation by Butler, H. E.), Putnam G.P., New York, 1916, II, 6.

26) Колегија Арвалске браће поштовала је Деу Диу, богињу поља, те су њени свештеници вршили обреде везане за плодност земље (Варон, V, 85). Колегија Тицијевих дружбеника бавила се прорицањем, а основао је Тит Тације (Тацит, *Анали*, I, 54; Упореди са Tacit, *Historije* (prevod Miklič, J.), VPA, Zagreb, 1987, II, 95). Фецијали су били свештеници, које је основао Нума Помпилије, који су у периоду републике вршили обреде поводом објаве рата и закључивања међународних уговора (Ливије, I, 32, 12). Сваки од богова града Рима (Јупитер, Марс, Квириин) имао је по једног свештеника – *flamen*. Јупитеров свештеник – *flamen Dialis*, Марсов – *flamen Martialis* и Квириналов – *flamen Quirinalis*. Заједно су чинили фламине.

27) Понтифици су били колегија високих свештеника која се старала о уређењу и обављању свих светих ствари, а добили су име по томе што су учествовали у грађењу и одржавању Сублицјског моста (*pontem facere*). На њиховом челу налазио се врховни првосвештеник, врховни мостоградитељ (*pontifex maximus*) Аугури су били колегија свештеника која је путем знамења (на пример, преко лета птица), испитивала вољу богова (Ливије I, 18; VI, 41) .

28) Fowler, W., *The Roman Festivals of the Period of the Republic*, Gorgias Press LLC, New Jersey, 2004, стр. 341-345; Sandys, A., *A Companion to Latin Studies*, Cambridge University Press, London, 1910, стр. 159.

3. ОБНОВА СТАРЕ ВЕРЕ

Описујући страхоте грађанских ратова, столеће пуно порока, у којем су у заборав пали старе римске вредности, обичаји и вера, Хорације пише: „Испаштаћеш невин, грехе предака Римљанине, док не оправииш храмове, капеле богова које се руше и кипове чађаве од црног дима. Зато владаш што си боговима потчињен. Ту лежи сваки твој успех и почетак”²⁹⁾.

Хорације и Август били су савременици. Иако су ратовали на супротстављеним странама, то није могло да помути њихову слику о ужасима грађанских ратова и посрнулом моралу. Август је више пажње придавао разноврсним сујеверјима, него римским боговима³⁰⁾, али сујеверје и побожност имају заједничку карактеристику, а то је страх од непознате силе. Без обзира на његову прорачунатост и свест о вери као моћном политичком оружју, Август, као Римљанин, није могао, а да не помисли да су сва ова дешавања последица беса занемарених богова. Зато је од почетка своје владавине радио на обнови старих и изградњи нових храмова, обнови култова, ритуала, свештеничких достојанстава и фестивала.

Изградио је трг са храмом Марса Осветника, Аполонов храм и храм Јупитера Громовника. Уз ове, никли су и многи други храмови које је он подигао или подржао њихово подизање (укупно 82)³¹⁾.

Обреде који су изашли из обичаја поново је вратио. Од 87. године п.н.е. место Јупитеровог свештеника (*flamen Dialis*) остало је упражњено јер је Мерула (тадашњи свештеник) извршио самоубиство због сукоба са Цином (присталицом Маријеваца). Август је ову свештеничку службу обновио 11. године п.н.е., када је, као врховни првосвештеник, поставио Сервија Малугиненза за Јупитеровог свештеника³²⁾.

Пред крај републике многе старе римске колегије свештеника пале су у заборав. Август им је вратио достојанство тако што их је реорганизовао и постао њихов члан. Међу њима су колегија Арвалске браће и колегија Тицијевих дружбеника. Био је и члан колегија петнаесторице и колегија седморице (*VII viri epuloni*) која се бавила организовањем светих гозби за богове Капитолске

29) Хорације, *Целокупна дела* (превод Атанасијевић, М.), I и II, Народна библиотека „Вук Караџић”, Крагујевац, 2005, *Оде*, III, 6.

30) Светоније, *Август*, 90-92.

31) Проперције, II, 31; Светоније, *Август*, 29; *Дела Божанског Августа*, 19-21; Beard, M., - North, J., - Price, S., *Religions of Rome*, Cambridge University Press, 2004, стр. 196.

32) Ливије, I, 20; XXVII, 8; Плутарх, *Нума*, 7; Тацит, *Анали*, IV, 16; Петеркул, II, 20-22.

тријаде (Јупитер, Минерва и Јунона). Такође, он је био и један од аугура и фецијала³³. Свештеницима је Август повећао не само број и достојанство, већ и повластице, а нарочито весталкама. Тако се заклео да ће све своје унуче, када буду напуниле прописан број година, дати у весталке³⁴.

Што се тиче односа према страним култовима, може се рећи да је поштовао само оне старе и прихваћене, као што су култ атичке Церере (Деметре)³⁵ и култ Велике Мајке којој је подигао храм на Палатину³⁶. С друге стране, велику одбојност имао је према египатској и јеврејској религији, те је забранио њихове верске обреде унутар града Рима. Тако је забранио култ египатске богиње Изиде³⁷, а када су га на путовању кроз Египат наговарали да посети бога Аписа, одговорио је: „Ја поштујем богове, а не стоку”³⁸. Чим је постао *pontifex maximus* наредио је да се спали 2000 књига пророчанстава непознатих писаца, јер су многа безначајна пророчанстава кружила под славним Сибиленим именом³⁹.

Уз враћање прадедовској вери, Август је покушао да оствари још један свој идеал – љубав према отаџбини и национални понос. Када је желео да упути прекор неком чиновнику, војном заповеднику или управнику провинције, у писма је уметао поуке из књига старих римских писаца. Чак је и читаве књиге прогласом препоручивао народу, као на пример говоре Квинта Метела „*О унапређењу наталитета*”. После богова највећу је почаст указивао успомени великих војних заповедника који су славу и власт римског народа подигли на највиши ниво. Обновио је њихове грађевине, а онда, у тријумфалном лику, поставио њихове кипове у оба трема свог трга с намером да те славне војсковође буду узор грађанима приликом оцене његове владавине и владара будућих покољења⁴⁰.

Заиста, све је указивало да Август жели да обнови републику. Због тога га Овидије и назива *repostor* (обновитељ)⁴¹. Чак је прогласом „пренео државу из своје власти у надлежност Сената

33) *Дела Божанског Августа*, 7; Ливије, XXXI, 4; I, 18; Светоније, *Август*, 31.

34) Светоније, *Август*, 31

35) Исто, 93.

36) Стари је изгорео 3. год. п.н.е. *Дела Божанског Августа*, 19.

37) Дион Касије, LIII, 2. Beard, M., - North, J., - Price, S., *нав. дело*, 186.

38) Дион Касије, LI, 16. Светоније, *Август*, 93.

39) Тацит, *Анали*, VI, 12.

40) Светоније, *Август*, 31 и 89; Плутарх, *Цицерон*, 49

41) *Ovid's Fasti* (with an English translation by Frazer, J. G.), Heinemann, W.- Putnam G.P., London-New York, 1959, II, 63.

и Римског народа⁴²⁾ и објавио успостављање републике 27 год. п.н.е. Али, све је ово била представа за народ, а сенат му враћа сва овлашћења и уз то му, као награду, додељује титулу Августа⁴³⁾. Стара вера, патриотизам и обичаји славних предака неодвојиви су од личности Августа која се крила испод републиканске фасаде. Али, Рим је фактички постао монархија уз коју иде и нова вера у којој доминира култ цара.

4. ЦАРСКИ КУЛТ

Идеје о блиским везама између појединца и бога не потиче од Августа. У његово доба она је конкретизована и добила свој пуни замах. Још је Сципион Африканац, попут Александра Великог, истицао своје божанско порекло прогласивши Јупитера за свог оца⁴⁴⁾. Сула је још пре 88 год. п.н.е. добио звање аугура, а неколико година касније постаје једини и неприкосновени тумач воље богова (врховни аугур). Антоније је себе пореклом повезивао са Херкулом, а по начину живота са Дионисом, те је узео назив „нови Дионис“⁴⁵⁾. Међутим, Цезар је добио почаст о којима су Сципион, Антоније и Сула могли само да сањају, а које ће искористити Август, као његов законити наследник.

Цезар је веровао да је богиња Венера његова прародитељка (*genetrix*). Венерин син био је Енеја, а овај је имао сина Асканија који основао Алба Лонгу, чији су становници утемељили Рим. Асканије ће касније добити име Јул и сматра се да је он оснивач рода Јулијеваца коме је Цезар и припадао. Пошто је пронашао своје порекло у оснивачима Рима и окончао све ратове, Цезар крену у Рим, где је 46 год. п.н.е. свечано посветио трг (*Forum Iulii*) са храмом својој прародитељки Венери, у коме се њен кип рукује са Цезаровим кипом⁴⁶⁾. Бројним почастима као што су доживотни диктатор, отац домовине, император, придружују се и неке које „човек од крви и меса“ тешко може постићи. Његов кип од слоноваче уз кипове богова на играма у циркусу, посебно место за столом богова и један месец у години са његовим именом показатељ су да је

42) Петеркул, II, 89, Светоније, *Август*, 28.

43) *Дела Божанског Августа*, 34.

44) Ливије XXVI, 19

45) Плутарх, *Антоније*, 4 и 60.

46) Упореди Апијан, *Римски грађански ратови* (превод Стевановић, Б.), Култура, Београд, 1967, II, 106 и III, 28; Плутарх, *Цезар*, 57 и *Дела Божанског Августа*, 19.

обожаване Цезара почело пре његовог убиства⁴⁷⁾. После погибије сенат га је и званично уврстио међу богове⁴⁸⁾.

Август је ову апотеозу здушно подржавао, не само из осећаја љубави и поштовања према свом оцу, већ и из религијско политичких разлога. Зато је и саградио храм божанског Јулија (*Aedes Divi Julii* или *Templum Divi Iulii*) и посветио га 29 год. п.н.е., и тиме фактички признао Цезарову апотеозу.

Што се тиче Августа и обожавања његове личности, ствари су ишле другачије. Ниједан владар, ни пре, ни после Августа, није уживао такво поверење и популарност у народу. Иако је својим учешћем допринео ужасима грађанских ратова, народ је само памтио да их је он окончао⁴⁹⁾, јер је успоставио давно жељени мир, просперитет и самопоштовање римском народу. Сви слојеви римског друштва видели су своје место у визији Августове државе и били уверени да ће само под његовом влашћу брати „слатке плодове мира”⁵⁰⁾. Ова уверења праћена су и приписивањем божанских особина Августу, нарочито од стране песника. Тако Хорације на једном месту пише: „*Јупитер Громовник бог на небу, а Август на земљи*”, а на другом за Августа каже: „*Сваки га римљанин на поластице зове и обраћа му се молитвама многим, лије вино из чаша и меша Августово име с Ларима*”⁵¹⁾.

Упркос огромној популарности у народу и величања његове личности од стране песника, он није дозволио да се његово име директно обожава у Риму и Италији. У том смислу, чак се и хвали како је наредио да се претопе сви сребрни кипови који су му подигнути, и да је од тог новца положио златне дарове у Аполонов храм⁵²⁾. Из опрезности, да не би добио епитет божански, себе је називао *Imperator Caesar Augustus Divi filius*, дакле син Божји (Цезаров)⁵³⁾. Ипак, горе поменути Хорацијеви стихови указују да је постојао култ живог Августа. Тацит пише да „боговима није више указивано никакво поштовање, јер је Август хтео да се њему подижу храмови и статуе, као богу, и да њега славе свештеници

47) Дион Касије, XLIII, 45; Апијан, II, 106; Светоније, *Цезар*, 76.

48) Светоније, *Цезар*, 88. Beard, M., - North, J., - Price, S., *нав. дело*, стр. 140.

49) Shuckburgh, E. S., *Augustus: the Life and Times of the Founder of the Roman Empire*, T. Fisher Unwin, London, 1908, стр. 194.

50) Тацит, *Анали*, I, 2.

51) Хорације, *Оде*, III, 5, 2 и IV, 5, 32. Види Овидије, IV, 949.

52) Светоније, *Август*, 52; *Дела Божанског Августа*, 24

53) Rushfort, G. M., *Latin Historical Inscriptions*, The Clarendon Press, Oxford, 1893, стр. 3-10.

и фламини⁵⁴⁾. Апијан каже да Октавијана, од његове 28. године (од победе над Помпејом), градови уврштавају међу своје богове – заштитнике⁵⁵⁾. Без обзира на контрадикторности у изворима, са сигурношћу се може рећи да Августово име, до његове смрти, никада није званично стављено међу богове које је поштовао римски народ.

Август је био свестан да од обожавања од стране широких народних маса може имати велике политичке користи. С друге стране, он је потомак деификованог владара који је своје порекло пронашао у оснивачима Рима. Заправо, овде долазе до изражаја најснажније особине Августове личности: опрезност, прорачунатост и стрпљење.

Обнова старе вере, нова политичка платформа и обожавање личности цара као стуба те платформе морају ићи раме уз раме. Инсистирање на директном обожавању његове личности и напрасно увођење монархије могло га је, као и Цезара, одвести у смрт. Стварање нове државне вере на чијем је врху је цар, дуготрајан је процес који се мора одвијати на темељима старе римске религије, баш као што и монархија мора бити изграђена на темељима републике. Зато је Август култ његове личности, односно личности цара, уводио постепено. У ту сврху, организоване су *ludi Augustales* – игре у Августову част, обновљене Столетне игре и празник *Compitalia* и премештено седиште врховног првосвештеника. Изузетак представља једино његов однос према провинцији, где је наредио да се поред обожавања Рима уведе и обожавања цара.

Зачетак обожавања његове личности била је победа код Аквијума којом Август доноси Риму дуго очекивани мир. Од тада се одржавају свечаности у Августову част сваке четврте године и обележава његов рођендан. Уз то, римски витезови добровољно славе његов рођендан у трајању од два дана, а сви сталези, сваке године, моле се за његов живот бацајући новчић у Курцијев бунар.⁵⁶⁾ Од 11. год. п.н.е., одлуком сената, и формално се одржавају свечаности на његов рођендан под називом *ludi Augustales*⁵⁷⁾.

На раскршћима међа, где се „додирјују” имања различитих власника, тзв. *comritum*, налазила се капела посвећена Ларима. Ту

54) Тацит, *Анали*, I, 10.

55) Апијан, V, 132.

56) Светоније, *Август*, 57 и 59; Дион Касије, LI, 19; Ливије, VII, 6. На месту Курцијевог бунара првобитно је била провалија са водом на форуму. У њу је скочио Марко Курције, римски витез, да би одобровољно богове да затворе провалију. Касније, ту је направљен бунар који је проглашен светим местом.

57) Дион Касије, LIV, 34.

је масовно светкован стари народни празник, празник *Compitalia* у част *Lares Compitales*. Временом, овај празник прилагођен је градским условима, где су Лари играли улогу заштитника појединих четврти, а о одржавању ове светковине старала се локална *collegia compitalica*. Политичари су користили локалне колегије свештеника за своје циљеве, те су ови скупови били извор великих нереда. Зато је пред крај републике ово празновање укинута. Август га је обновио, али уз нову административну поделу којом је требало да се обезбеди мир на улицама. Поделио је Рим на 14 рејона (*regiones*) и 265 уличних четврти (*vici*). Рејонима су управљали чиновници, а уличним четвртима четири управитеља са улогом свештеника које је бирао народ сваке године из реда плебејаца⁵⁸. Али, и овде Август посредно уводи нови елемент (култ цара) у стару религију. Сада у свакој капелици постоји три кипа – два Лара, и један који представља Августовог Генија. Чак је и сенат донео одлуку да се његов Гениј мора поштовати као божанство⁵⁹. Пошто је трећи кип имао највећу снагу, ова три кипа – Лара добијају назив *Lares Augusti*. Тако је Август постао Лар и заузео његово место у свакој римској кући, а затим и основао нову колегију свештеника – *Augustales*, која се старала о религијским обредима посвећеним Ларима⁶⁰.

У духу нове верске политике 17. год. п.н.е. обновио је Столетне игре - *Ludi Saeculares*. Ове игре први пут су прослављене у Риму 249 год. п.н.е. да би се означио крај старог и почетак новог периода од 100 година (трајање људског века)⁶¹. У почетку циљ им је био окајање грехова из прошлости, а од Августа циљ им је да осигурају благостање у држави у наредном столећу. Ради одржавања ових игара Хорације је написао химну „*Carmen saeculare*” („Песма у славу стогодишњице”) која најављује ново доба које карактерише „благостање, многобројно потомство и сваки углед”. Доба у коме ће се вратити „Верност, Част, наикадашњи Стид и презрена Врлина”. Гарант ове материјалне и моралне обнове био је Август са својим моћним заштитником, Аполоном. О Августу се сада говори као славном потомку Венере и Анхиза, потомку оснивача Рима, Богу на земљи⁶².

Званично седиште врховног првосвештеника било је смештено на форуму и звало се *Regia* – место намењено искључиво

58) Светоније, *Август*, 30.

59) Дион Касије, *LI*, 19

60) Хорације, *Сатуре*, II, 3.

61) У *Carmen saeculare* Хорације помиње период од 110 година (Хорације, *Оде*, 4).

62) Хорације, *Оде*, 4 (*Carmen saeculare*).

верским сврхама, а врховни првосвештеник приватно је живео у згради поред Регије која се назива *Domus publica*. Ову зграду делио је само зид од куће Весталки (*Atrium vestae*)⁶³, места где су свештенице становале. Када је Август постао врховни првосвештеник извео је врло лукав политички потез. Преселио је седиште ове службе у свој двор на Палатину, а *Domus publica* је препустио весталкама да би им тобож придао још већи значај. Како је надлежност врховног првосвештеника обухватала и надзор над весталкама, посветио је нови Вестин храм на свом двору на Палатину⁶⁴. Вестина света ватра сада је горела на двору императора и истовремено представљала свету ватру државе. На темељима старе римске религије формирана је нова државна вера у чијем центру једнако стоје „три вечна бога” - Аполон, Веста и Август⁶⁵.

Што се тиче обожавања његове личности у провинцији, став му је био потпуно другачији. У провинцијама, нарочито источним, обожавање живе особе као бога није било страшно, те се веровало да је Август инкарнација божанства. Зато је Август дозволио директно увођење култа његове личности. Још од битке код Акцијума, у римским провинцијама славе се игре у Августову част сваке четврте године. Такође, од тада ничу храмови и жртвеници посвећени Августу, али увек уз култ богиње Роме којој су одавно исказиване божанске почасте⁶⁶. Обожавање императора и богиње Роме, у суштини, представљало је израз оданости Риму и уједињујући фактор његових провинција.

Август је остварио свој циљ. У стару веру стрпљиво је увео нешто ново – царски култ, чијим ће се поштовањем, држави, у којој је суштински облик владавине била монархија, обезбедити јединство свих њених делова, а с друге стране створити утисак да њоме, вођен божанском силом, руководи Август.

Након Августове смрти, 14. год. п.н.е., подигнут му је храм испод Палатина и додељене божанске почасте⁶⁷. Исте године основана је колегија Августових свештеника – *sacerdotes Augustales* (понегде се среће и назив *Augustales*), и тиме званично култ

63) Дион Касије, LIV, 27. Упореди са Свет, *Цезар*, 46; Види и Бујуклић, Ж., *Forum Romanum*, Правни факултет Универзитета у Београду – Досије, Београд, 2005, стр. 453.

64) Светоније, *Август*, 57 и 59; Дион Касије, LI, 19.

65) Овидије, IV, 950.

66) Полибије, XXXI, 15; Тацит, *Анали*, IV, 56; Плутарх, *Фламин.*, 16; Дион Касије, LI, 10; Ростовцев, М., *Историја старог света* (Михајловић, М., Продановић-Ђурчија, Н.), Фамилет, Београд, 2004, стр. 389-390.

67) Тацит, *Анали*, I, 10

Августа⁶⁸). Затим су игре у Августову част добиле још свечанији и формалнији карактер. Званично су унете у календар, трибуни су се појављивали у тријумфалној одори у циркусу, а за организовање ове прославе задужен је peregrински претор⁶⁹). На тај начин званично је ушао у праксу модел према коме се римски цареви после смрти проглашавају за божанства.

5. ПОСЛЕДИЦЕ АВГУСТОВЕ ВЕРСКЕ ПОЛИТИКЕ

Август је успео да обнови стару римску веру и у њу уведе нешто ново – обожавање царевог Генија. Али, овом новом, старом званичном вером постигнут је само политички циљ. Она је подупрла нови облик владавине (прикривена монархија) и била тачка везивања покорених народа у провинцији, нарочито на истоку где је идеја владар – бог била добро позната. У суштини, нова државна вера била је такође једна церемонија, пуна формалности, и утилитарних и уговорних односа према боговима. Лишена виших верских циљева, у животу је одржавала једино Августова личност за коју се веровало да је вођена божанском руком. Када је Август умро, нестало је и религијски занос поштовалаца ове вере. У Рим продиру религије Истока које нуде нешто више од пуне церемоније, као што је веровање у живот после живота.

Модел према коме се римски цареви после смрти проглашавају за божанства и царски култ егзистирају и даље, али искључиво као оруђе политике којим се обезбеђује послушност свих римских поданика, а кулминација настаје у време Диоклецијана када се владар за живота проглашава богом. Међутим, царски култ који је зачео Август имао је још једну политичку последицу. Царска вера није имала за циљ да одстрани ниједан од дозвољених култова у Риму. Напротив, сви богови су на располагању да би служили царском култу, а религије које нису хтеле да га прихвате сматране су непријатељима римске државе. Кључни разлог за прогоне хришћана управо је то што нису хтели да обожавају цара односно, поштују царски култ, чиме су отказали и послушност римској држави. Иако толерантна у религијском смислу, римска држава није могла да допусти овакав став хришћана јер он угрожава њено јединство⁷⁰). Та-

68) Тацит, *Анали*, I, 54; II, 83 и *Историје*, II, 95.

69) Дион Касије, LVI, 46; Тацит, *Анали*, I, 15.

70) Бек, Х. Г., *Византијски миленијум*, СЛЮ – Глас српски, Београд – Бања Лука, 1998. стр. 109-110; Владетић, С., „Два начина за регулисање односа између цркве и државе у Византији”, *Слободе и права човека и грађанина у концепту новог законодавства Републике Србије* (приредио: Станко Бејатовић) књига I, Крагујевац, 2002, стр. 447; Станковић,

ко је царска вера, коју је зачео Август, била узрок каснијег сукоба са хришћанима и њихових прогона.

ЛИТЕРАТУРА

- Апијан, *Римски грађански ратови* (превод Стевановић, Б.), Култура, Београд, 1967.
- Бакен, Ц, *Император Август*, Минерва, Суботица-Београд, 1969.
- Beard, M., - North, J., - Price, S., *Religions of Rome*, Cambridge University Press, 2004.
- Бек, Х. Г., *Византијски миленијум*, СЛЮ – Глас српски, Београд – Бања Лука, 1998.
- Бујуклић, Ж., *Forum Romanum*, Правни факултет Универзитета у Београду – Досије, Београд, 2005.
- Bury, A., *A History of the Roman Empire from its Foundation to the death of Marcus Aurelius (28 B.C.-180 A.D.)*, American Book Company, New York-Cincinnati-Chicago, 1900.
- Varro, *On the Latin Language* (with an English translation by Roland, K. G.), vol. I, Harvard University Press, London, 1938.
- Владетић, С., „Два начина за регулисање односа између цркве и државе у Византији, Слободе и права човека и грађанина у концепту новог законодавства Републике Србије” (приредио: Станко Бејатовић), књига I, Крагујевац, 2002.
- Светоније, *Дванаест римских царева* (превод Стјепан Хосу), Напријед, Загреб, 1978.
- Гај, *Институције* (превод Станојевић, О.), Завод за уџбенике, Београд, 2000.
- Дела Божанског Августа*, превод и коментар: Снежана Ферјанчић, Београд, 2000
- Димезил, Ж., *Древна римска религија* (превод Новаковић, Ј.), Будућност. Сремски Карловци – Нови Сад, 1997.
- Dionysius of Halicarnassus, *Roman Antiquities* (Translated by Earnest Cary), Vol. II, Books 3-4, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1939.
- Dio's Roman History* (with an English translation by Cary, E.), W. Heinemann LTD – Harvard University Press, London – Cambridge, Massachusetts, 1955.
- Дјурант, В., *Историја цивилизације, Цезар и Христ* (превод Величков, Љ.), Београд, 1996.
- Ђанели, Ђ., *Свештеници, вера и обреди, Антички Рим – панорама једне цивилизације* (превод Брунети, Е., Брунети, М., Савић, М.), Вук Караџић-Просвета-Младинска књига, Београд-Љубљана, 1967.
- Ovid's Fasti* (with an English translation by Frazer, J. G.), Heinemann, W.- Putnam G.P., London-New York, 1959.
- Peterkul, *Rimska povijest* (prevod Miklić, J.), Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2006.

Е., „Галерије и његов допринос хришћанству”, Зборник радова, 1700 година Миланског едикта (приредио: Мирослав Лазих), Правни факултет Универзитета у Нишу, 2013, стр. 628.

- Plutarh, *Usporedni životopisi* (prevod Dukat, Z.), I, II и III, August Cesarec, Zagreb, 1988.
- Полибије, *Историје* (превод Рицл, М.), I и II, Матица српска, Нови Сад, 1988.
- Propertius* (with an English translation by Butler, H. E.), Putnam G.P., New York, 1916.
- Ростовцев, М., *Историја старог света* (Михајловић, М., Продановић-Ђурчија, Н.), Фамилет, Београд, 2004.
- Rushforth, G. McN., *Latin Historical Inscriptions*, The Clarendon Press, Oxford, 1893.
- Sandys, A., *A Companion to Latin Studies*, Cambridge University Press, London, 1910.
- Shuckburgh, E. S., *Augustus: the Life and Times of the Founder of the Roman Empire*, T. Fisher Unwin, London, 1908.
- Станковић, Е., „Галерије и његов допринос хришћанству”, Зборник радова, 1700 година Миланског едикта (приредио: Мирослав Лазић), Правни факултет Универзитета у Нишу, 2013.
- Тацит, *Анали* (превод Црепајац, Љ.), БМГ, Београд, 2000.
- Tacit, *Historije* (prevod Miklić, J.), VPA, Zagreb, 1987.
- The Geography of Strabo* (with an English translation by Jonce, H. L.), Harvard University Press - W. Heinemann, Cambridge, Massachusetts – London, 1967..
- The History of Rome by Titus Livius* (Translated from the Original, with notes and illustrations by Baker, G. A. M.), vol. I-VI, Bradford, S. F., Philadelphia, 1823.
- Fowler, W., *The Roman Festivals of the Period of the Republic*, Gorgias Prss LLC, New Jersey, 2004.
- Херодот, *Историја* (превод Арсенић, М.), Матица српска, Нови Сад, 1959.
- Хорације, *Целокупна дела* (превод Атанасијевић, М.), I и II, Народна библиотека „Вук Караџић”, Крагујевац, 2005.
- Cicero, *The Letters to his Friends* (with an English translation by Williams, G.), vol. II, Cambridge University Press, London, 1952.
- Watson, A., *The Digest of Justinian*, Vol. I, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1998.

Emilija Stankovic, Srdjan Vladetic

AUGUSTUS' RELIGIOUS POLICY

Resume

Augustus reforms of religion have been moving into two directions – towards the restoration of ancient roman religion, and towards gradual establishing of Emperor's cult. Neglected old roman values, costumes and religion were, with any doubt, main motivation for Augustus to start with restoration of roman religion. As a proof of this statement we could use number of new temples and renewed cults, dignity and privileges returned to the priests of the old religion. However, the

old republican faith was one of the key factors in the Augustus political vision. It's establishing was supposed to be used as a proof of Augustus intentions for renewal of republic, which should bring peace among the conservatives, and also to create the general impression that monarchy is the logical sequel of republic. In reality, the Rome was already functioning as monarchy. Monarchy which incorporates many different nations, races and faiths. so it was necessary to bring something new into the renewed roman religion. Furthermore it was necessary to develop new states religion that would be respected across the empire. Emperor's cult was that new factor and it was enforced in the provinces immediately, and has been gradually presented in Rome and Italy, because of the fear from those that still have been respecting old roman values.

From the same reasons, as in the last two centuries of republic, renewed roman religion, particularly after the Augustus death, started to withdraw under the pressure of the new religions that were coming from East. It hasn't been capable to adopt itself on a changed social and political circumstance. Apotheosis of roman emperors, after their lives, and emperor's cult, has been practiced for a long period of time. However that practice couldn't be considered as religion, actually it was powerful political tool, for keeping obedience, and later on it would be most important reason for conflicts among roman state and Christians.

Key words: Ancient Rome, Augustus, The Old Roman Religion, The Imperial Cult

---

* Овај рад је примљен 05. октобра 2014. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 27. новембра 2014. године.